

Mestský závet a jeho právne uchopenie v novovekom práve platnom na Slovensku**

Adriana Švecová**

Právna história sa v súčasnosti na Slovensku zo svojej bohatej materiálnej bázy snaží spracovať aj doteraz opomínané objekty bádania, akými sú súkromnoprávne akty a z nich venujeme svoju pozornosť najtypickejšiemu úkonu *mortis causa* – závetu¹. Slovenčina poznala už z najstarších slovenských závetov termín *posledná, ostatná vôľa*, ktorý niesol² v spojení s adjektívom posledný/ostatný v staršej terminológii popri neutrálne chápanej „*schopnosti slobodne sa rozhodovať*“ aj pomerne vyhranený terminologický význam „*testamentu*“, ktorý dodnes v ľudovej slovtvorbe (tak slovenskej, ako aj českej) stále pretrváva *unum et idem* v totožnej historickej konotácií.³ Pre pomenovanie úkonu závetu sa zaužíval synonymný rad termínov, aktívny uzoálne najmä v súdovej uhorskej právnej praxi: „*ultima voluntas, Testament/um, letzte Willensmeinung, letzter Wille, Satzung, Willenvermächtnis, testamenta-*

*rische Ordnung*⁴, a ktorý v slovenských redakciách znel napríklad: (*ostatná, posledná*) *dispozícia, kšaft*⁵, *poriadok, porukomie, porukomstvo*⁶, *poručenie, konečná, ostatná, alebo posledná vôľa*, no najčastejšie užívaným termínom zostal testament⁷, a v maďarčine: *végső (utolsó) akarat és kivanság, végrendelet*⁸.

Súdobá definícia uhorských komentárov a príručiek z 18.–19. storočia definovala závet ako „spravodlivé“⁹, dobrovoľné rozhodnutie/dispozícia s majetkom pre prípad smrti testátora¹⁰ (poručiteľa).¹¹

* Tento text je vznikol za podpory grantu KEGA č. 003TTU-4/2012 „*Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov*“.

** Doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, Ph.D., Katedra dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Príspevok je čiastkovým výstupom z grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 „*Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov*“.

¹ V príspevku budeme ďalej používať súčasnosti užívaný právny termín závet vzhľadom na jeho terajšiu petrifikáciu v odbornej historickej a historickoprávnej spisbe než testament, v pozitívnom práve historicky prekonaný. Právne pojmy testament a závet sa chápu v ich synonymickom lingvistickom ponímaní, vzhľadom na novoveké chápanie testamentu ako právneho úkonu *mortis causa* a závetu, ktorý je v modernej právnej vede a praxi prijímaný ako jeho nástupca v slovenskej právnej terminológii. Termín *závet* v právnych dejinách nepredstavoval lexikálnu jednotku, ktorá by sa na Slovensku historicky pertraktovala v novovekých (prípadne už stredovekých) závetoch slovenskej redakcie, hoci má slovenský pôvod.

² V prípade uvedeného termínu išlo o obdobnú situáciu (obsahová aj časová zhoda jej prijatia do terminológie kalkovaním) vo viacerých krajinách strednej Európy, pojem *vôľa* sa poskytol v nemčine, češtine, poľštine. KUCHAR, R.: *Právo a slovenčina v dejinách*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 1998, s. 62.

³ KUCHAR, R.: *Ibidem*, s. 62, KUCHAR, R.: K vývinu slovenskej právnej terminológie. In *Slavica Slovaca*, 1969, r. 3, s. 283–289.

⁴ MAJTÁN, M. (red.): *Historický slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, IV. zv., 1995, s. 147, VI. zv., 2005, s. 48–49.

⁵ Vplyv jazykovo a kultúrne blízkej češtiny, ktorá, ako sa už skôr dokázalo, ovplyvňovala slovenskú (právnu) terminológiu do roku 1918 len okrajovo, čo sa prejavilo transpozíciou originálneho staronemeckého slova *gekšaft*, prijatým v súdovej odbornej češtine ako *kšaft*. Hoci bohemizmus *kšaft* nebol úplne testamentárnej praxi na Slovensku neznámy, zostal však vždy na periférii záujmu. Uvádza ho vo svojom slovníku a dokonca ho preferoval pred testamentom BERNOLÁK, A.: *Slovár Slovenský, Česko-Latínsko-Nemecko-Uherský*. II. zv., Budín: Typis et Sumptibus Typogr. Reg. Univers. Hungariae 1825, s. 1119, pozri tiež TABLIC, B.: *Kratičká Summa práw uherských*. Vácov: u Antonína Gottlíka prom. Knihtl., 1801, s. 20–23. K termínu *kšaft* pozri KUCHAR, R.: Administratívno-právna terminológia cudzieho pôvodu v Bernolákovskom Slovári. In *Slovenská reč*, 1987, r. 52, č. 5, s. 289; KUCHAR, R.: *Právo a slovenčina v dejinách*, s. 25, 63.

⁶ *Porukomie a porukomstvo* vykazovala regionálna terminológia turčianskeho nárečia v okolí Martina, in KUCHAR, R.: *Ibidem*, s. 61.

⁷ KUCHAR, R.: *Ibidem*, s. 21, 60, 61.

⁸ ŠVECOVÁ, A.: Formálno-právne náležitosti uhorských závetov druhej polovice 19. storočia (na podklade záväzných právnych noriem i právnej praxe). In *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*: sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání. Schelle, K. – Vojáček, L. (eds.), Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2007, s. 124, pozn. č. 2. Ide o archívny výskum autorky príspevku v jednom z významných tavernických miest na Slovensku a tiež jedným zo slobodných kráľovských miest – Trnave a na jeho základe zdokumentovanej trnavskej testamentárnej praxe 18. a 19. storočia.

⁹ Adjektívum „*iustus*“ – by sa nemusel v tomto prípade prekladať vždy len ako spravodlivý, ale aj správny, náležitý, riadny, zákonitý, a mohol byť použitý v starších právnických dieľach ako prejav testátorovej vôle, vychádzajúcej z prirodzeného práva (*iuris naturalis*).

¹⁰ Ďalej budeme používať uvedený termín. Ide o subjekt zriaďujúci úkon *mortis causa* – poručiteľ.

Štúdiá sa sústreďujú formou základnej sumarizačnej skratky a syntézy na relevantné kogentné ustanovenia, právne možnosti a limity práva zriadiť závet v mestskom práve tavernických miest¹² a práva slobodnej dispozície s majetkom s prihliadnutím na okruh zákonných dedičov a ich neopomenuteľných nárokov (intestátne dedenie). Zároveň poukáže na subsidiárne postavenie dedenia zo zákona a na hlavné dedičské skupiny, ktorých ustanovenie rešpektovala aj testamentárna úprava, zdokumentovaná v závetoch už ranného novoveku zo 16. storočia. Relevantnou sa v tejto súvislosti stala priamo príslušná časť zbierky tavernického práva, ktorej III. časť približuje kauzistický poňatý, modelové prípady riešenia typických dedičsko-právnych otázok určenia dediča, dedičskoprávnych nárokov, a predovšetkým podporuje (konkretizuje) testamentárnu slobodu v medziach meštianskeho práva, opierajúc sa o pôvodné obyčajové mestské právo tavernických miest a právne výsady udelené tomu ktorému mestu. V dotknutom sa normuje a akoby „kodifikuje“ právo tavernických miest.

I. Limity a podmienky testovania v práve tavernických miest

Pre dediča sa ustálilo označenie univerzálny dedič. Výrazy, ktoré sa s univerzálnou sukcesiou spájali, sa v závetoch ustálili v podobe: „*wseobecny dedicz, universalsky hered, potomok, Universal Erbe/bin*“, uvádzaný bol aj termín: „*napadnik*“, prípadne vo viacerých prípadoch použitý výraz „*dilnik*“¹³.

¹¹ Popri závetu uhorské (európske) právo poznalo ďalšie úkony mortis causa: kodicil, dedičskú darovaciu zmluvu. Pozri bližšie HUSZTY, S.: *Iurisprudentia practica seu Commentarius novus in ius hungaricum*. Liber secundus, Agriae, 1757, s. 160; *Bypartita cynosura unversi iuris ungarici de rebus, actionibus et personis*. Pars I. Jager: Typis Gregorii Johannis Streibig, 1749, s. 391; SZEGEDI, J.: *Tripartitum iuris Hungarici tyrocinium*. Tirnaviae: Typis cademicis societatis Jesu, 1751, s. 508; KÖVY, A.: *Elementa iurisprudentiae Hungaricae*. Cassoviae: Typis Francisci Landere de Füskút, 1807, s. 230; KELEMEN, E.: *Institutiones iuris Hungarici privati*. Liber II., Budae, 1818, s. 317; JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes*. Band II., Wien: B. Th. Bauer, 1818, s. 104–105; SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*. II. Tomus, Posonii, 1829, s. 105.

¹² Vybrané významné hospodárske a politické slobodné kráľovské mestá Uhorska, ktoré od vrcholného stredoveku patrili pod druhostupňový apelačný súd taverníka – jedného z popredných kráľovských sudcov a súdov krajiny. Medzi ne na Slovensku pôvodne patrili Bratislava, Trnava, Košice, Bardejov a Prešov.

¹³ Poukaz na autorkin výskum v jednom z tavernických miest – Trnava v 16.–19. storočí. Pozri bližšie ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento* vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnava prvej polovice 19. storočia). In *Naděje právní vědy: Býkov 2007: sborník z mezinárodního setkání mladých*

Ustanovenie dediča v testamente sa chápalo ako jeden z obligatórnych obsahových (materiálnych) znakov a až do prijatia z. čl. 27/1715 tomu tak bolo¹⁴. No baroková tendencia (s ohľadom na žiadosť mnohých testátorov) zriadiť závet len pre účely zbožných cieľov charity, materiálnej odplaty za dobrodenia poskytnuté spoločnosťou testátorovi sa napokon presadila (takýmto závetmi sa do popredia dostáva funkcia legátov a legatárov ako aktívne z nich profitujúcich)¹⁵.

Dedič mal splňať elementárny znak osobnej blízkosti, dôverného vzťahu k testátorovi, ako aj právnu a mentálnu spôsobilosť nadobudnúť a vlastniť dedičstvo¹⁶. Postavenie dediča prirodzene determinovalo popri dedení aktív aj nadobudnutie a prevzatie záväzkov testátora, čím sa dedič odlišoval od odkazovníka (legatára)¹⁷. Dedičia sa povolávali k jednotlivým dedičským

vědeckých pracovníků konaného ve dnech 12. –14.10. 2007 na Zámeckém statku Býkov. Knoll, V. – Karhanová, M. (eds.), Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 180–192.

¹⁴ Podľa § 4 zák. čl. XXVII/1715 sa ustanovenie dediča nepovažovalo za nevyhnutnú obsahovú náležitosť, ale ponechávalo sa na ľubovôľu testátora, či uprednostní odkazovníka pred dedičom alebo nie: „*haeredis institutio de substantia testamenti, amodo etiam imposterum requirantur; verum testatori liberum esto institutionem haeredis, in testamentum inserere vel omittere, cuius tamen insertio vel omissio, testamentum non vitabit*.“

¹⁵ K problematike legátov zameraných na spásu duše pozri napr.: ZAHND, U. M.: Spätmittelalterliche Bürgertestamente als Quelle zur Realienkunde und Sozialgeschichte. In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1988, Band. 96/ 1-2, s. 55–78; KRZENCK, T.: Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stadtbürgerinnen, Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stadtbürgerinnen in ihren Testamenten des hussitischen Zeitalters. In *Colloquia mediaevalia Pragensia I*, Praha, 1999, s. 151, tiež porov. KRZENCK, T.: Prager und Pilsner Frauentestamente der Hussitenzeit im Vergleich. In *Medieavalia historica Bohemica 4*, Praha, 1995, s. 265–278. RIETHMÜLLER, M.: *Aspekte spätmittelalterlichen Frömmigkeit im Spiegel Hamburger Testamente (1310–1400)*. Hamburg, 1994, s. 167. VAVRA, E.: Pro remedio animae – Motivation oder leere Formel. Überlegungen zur Stiftung religiöser Kunstobjekte. In *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*. Hg. Jaritz, G., Wien, 1990, s. 122–156. Zo slovenského (uhorského) prostredia naposledy pozri edíciu bratislavských neskorostredovekých závetov MAJORSKY, J. – SZENDE, K. (eds.): *Das Pressburger Protocollum testamentorum 1410 (1427)–1529*. Fontes rerum Austriacarum. Abt. 3, Fontes iuris, vol. 21/1. Wien: Böhlau, 2010, s. 9.

¹⁶ Medzi odôvodneniami dedenia sa preto objavovali pohŕtky: dlhoročné priateľstvo, starostlivá opatera v chorobe, starobe, vynikajúce služby, nezištná pomoc cudzích osôb, dobré správanie sa manžela, detí, finančné podpory testátorovi, starostlivosť o hospodárstvo, majetok a iné. K právnej spôsobilosti dediča pozri všeobecne LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Reprint. Bratislava: Iura edition, 2002, s. 509–510.

¹⁷ Legatár nadobúdval vždy iba aktívnu časť dedičstva. S postavením dediča sa spájalo splatenie prípadných dlhov, splnenie omisívnych alebo komisívnych príkazov dedenia a prípadne aj

podielom, alebo k aktívam dedičstva¹⁸. V Uhorsku sa uplatňoval delačný princíp nie adičný, a preto dedičstvo dediči nadobúdali priamo *via facti* smrťou testátora nie prejavom vôle dediča prijať (i s výhradou) dedičstvo¹⁹.

Univerzálnou sukcesiou sa tu myslelo také dedenie, ktorým dedič získaval do vlastníctva buď celú alebo väčšiu, lukratívnejšiu časť pozostalosti, no k ich zvyčajným povinnostiam sa priradilo prevzatie splatenia dlhov či organizácia pohrebu, zádušných omší, vyplatenie legátov atď.²⁰.

Testátor mohol povolať k dedeniu náhradného dediča (*substitutio vulgaris*), či inak dediča druhej triedy, pre prípad, že by riadne ustanovený dedič nenadobudol dedičstvo²¹. dôvody, o ktoré sa testátori opierali, predstavovali skoršia, prekvapivá a neočakávaná smrť ustanoveného dediča alebo nesplodenie potomka dedičom, pri uvedenej možnosti dedičstvo prepadlo na náhradného dediča²². Všeobecne sa za náhradného dediča mohli určiť aj spoludedičia²³. Právo vzájomného (reci-

starostlivé hospodárenie s ním pre náhradných alebo následných dedičov. Bližšie ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 181.

¹⁸ O tom vypovedali obsahovo ucelené paragrafy závetu, v ktorých testátor určoval dedičov jednotlivito zapísaných majetkových položiek.

¹⁹ Vzhľadom na skutočnosť, že nepoznali tzv. *haereditas iacens*, uplatňoval sa tento princíp. LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 509.

²⁰ Podľa testamentu Anny Hendlovej sa jej druhý manžel Andrej Sitora ustanovil za dediča domu o výmere polovičnej usadlosti za podmienky, že splatí dlh 1200 zl. viažuci sa na dom a rovnakú čiastku poukáže siedmim deťom z prvého Aninho manželstva ako ich otcovskú a materinskú časť: „*vermache ich aber mit der Bedingniß damit er darauf haftende Schuld zu 1200 Gulden und meinen sieben Kinder aus der ersten Ehe, nementlich... ebenfals 1200 Gulden in aequalibus ratis als ein Väterlic und Mütterliches Erbantheil und die Leichkosten auszuzahlen und bestreiten befüg seyn solle*“ – 3-20-42.

²¹ KLEŇOVÁ, V.: K ustanoveniu náhradného dediča alebo o jednom „zanedbanom“ inštitúte. In *Právny obzor*, Bratislava, 2012, r. 95, č. 3, s. 264.

²² ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 183.

²³ O čom svedčil napr. závet Cecílie Sightovej, citujúcej jeho dispozíciu: „*kedbi ale geden aneb druhí ze sweta zesel, techdy takowi kapital z gedneho na druhého prepadne*“ 3-30-28. Časovo obmedziť nadobudnutie dedičstva bolo želaním Márie Tajovičovej. Jej syn Ignác sa už dlho zdržoval na cestách a nevedela „*čili ge esče na swete a dze prebiwa*“, preto stanovila zákonnú lehotu 32 rokov od jej smrti, po ktorú sa syn alebo jeho potomkovia môžu prihlásiť o dedičstvo. To však znamenalo, že dedičstvo pripadlo na ostatných dedičov („*dilnikov*“), keďže testátorka sa opierala o „*podla prava prepisanih 32 rokuch*“, vzťahujúcich sa na premlčanie a vydržanie šľachtických nehnuteľností podľa Tripartita (Trip. III, čl. 15). Vystáva tak otázka, či by sa po uplynutí uvedenej lehoty

pročného) náhradného dedenia označila testamenárna prax Trnavy ako tavernického mesta nemeckým termínom: „*Wechselseitiges Beerbungs-recht*“²⁴.

Následný dedič (*substitutio fideicommissaria*) sa ustanovil vtedy, keď testátor obmedzil dediča príkazom, že si dedičstvo môže podržať len do určitého času, alebo kým nenastane určitá právna udalosť, ak sa tak stane, bude povinný prenechať dedičstvo následnému dedičovi, postupníkovi²⁵. Onú typickú právnu skutočnosť splnil dedič (zvyčajne pozostalý manžel) vtedy, keď znova vstúpil do stavu manželského alebo nastala prirodzená smrť pozostalého manžela²⁶.

Pomenovanie uvedenej tretej knihy je výstižné: „*Volget die dritte Tractirung von den Testamentordnungen*“²⁷. Niektoré jej relevantné články si povšimneme v nasledujúcich, zovšeobecňujúcich postulátoch, dotýkajúcich sa dedenia zo zákona contra dedenia zo závetu:

1) slobodná dispozícia so samostatne nadobudnutým majetkom mešťana (*inter vivos aj mortis causa*): „*Ak každý, kto vlastní dedičné statky alebo nehnuteľnosti a nadobudol ich akýmkoľvek spôsobom prácou, námahou a vlastnými nákladmi, s výnimkou (spoluvlastníckeho) nároku manželky, detí, bratov, sestier a iných pokrvných príbuzných, má slobodnú dispozíciu komukoľvek ich zanechať, dať alebo poručiť úkonom medzi živými aj pre prípad smrti, bez obmedzenia, akéhokoľvek zákazu, ktorý sa (obvykle) určuje alebo by sa mohol určiť*“²⁸.

2) určenie zákonného podielu pre manželku a deti zo starootcovskej a otcovskej čiastky manželovho majetku: „*Ak každý, kto vlastní starootcovský a otcovský majetok (dedičstvo) a nie je donútený núdzou alebo ak by musel svoju hlavu vykupovať a uvedený majetok by*

mohol syn Ignác prihlásiť o dedičstvo, keďže dedičstvo a s ním spojené práva vyplývajúce s príbuzenského pomeru sa nepremlčovali (Trip. I., čl. 46 § 6). Zrejme áno, ale jeho žalobu by musel iste posudzovať súd – sign. 3-28-25.

²⁴ ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 183, 187 tiež KLEŇOVÁ, V.: K ustanoveniu náhradného dediča alebo o jednom „zanedbanom“ inštitúte, s. 268.

²⁵ KLEŇOVÁ, V.: *Ibidem*, s. 264.

²⁶ ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 188.

²⁷ Publikované v preklade podľa MERTANOVÁ, Š.: *Ius tavernicale*. Štúdie Bratislava: Veda, 1985, s. 201–206.

²⁸ *Item so iemand Erbschafften hat oder unbewegliche Güter, wie die nun sein wollen, die oder welche er mit seiner eigenen Arbeit, Mühe et Expens erworben, ohne Verhinderung des Weibes, Kinder, Brüder, Schwester und anderer Blutsfreunde, hat er freywillige Macht von denselbigen zu verlassen, zu geben und zu legiren beide beim Leben, als im Sterben, wem er will, ohne Verhinderung allerley Verbot, die da geschehen sindt oder geschehen sollen.*

*musel spotrebovať, potom toto dedičstvo poručí svojej žene, deťom a tým, ktorí sú jeho dedičmi podľa dedičského práva*²⁹.

Descendenti (potomkovia) sa nominovali spolu s pozostalým manželom za zákonných dedičov prvej dedičskej skupiny³⁰ za dvoch podmienok, že bližší príbuzní (vo význame dedičov rovnakého stupňa) vylučovali vzdialenejších (dedenie *per capita*) a vzdialenejší potomkovia dedili len podiel pripadajúci na ich predka ako zákonného dediča (napr. dedenie vnukov, na ktorých pripadol rodičovský podiel – *in stirpes*). Podiely pozostaleho manžela a detí boli pritom rovnaké, keď doslovné znenie zbierky tavernického práva uvádzalo: „*Ak zomrie on (muž) alebo ona (žena), potom podiel muža pripadne žene a podiel ženy mužovi a ak majú deti, rozdelia sa s nimi rovnakým dielom*“³¹.

8) o voľnej dispozícii rodičov z majetkom po oddelení synov a dcér a ustanovenie o zákonných dedičoch, t.j. pozostaleho manžela a potomkov rovnakým dielom: „*Pokiaľ už došlo k (dedičnej) delbe medzi bratmi, sestrami, otcom a matkou, a sú oddelení vo svojom chlebe, dievčatá sú už vydaté a synovia oženení, potom ich podiel neprípadne bratom alebo sestram, ale každý z nich má právo slobodnej dispozície. Avšak, ak ktokolvek z nich zomrie, pripadne majetok manžela na manželku a majetok manželkin na manžela, a ak majú deti, rozdelia sa títo rovnakým dielom*“³².

V uvedenom článku sa uzákonila nevyvrátiteľná právna domnienka, ak testátor v závete neurčil inak, že pre jednotlivých dedičov určil rovnaké dedičské podiely (dedenie *per capita*). Zvyčajne však sám veľmi spravodlivo pristupoval k prerozdeleniu majetku (dedič-

stva), identifikoval dedičné podiely na nehnuteľnostiach, rozdelil konkrétne hnuťelnosti vyššej hodnoty s povinnosťou vyplatiť podiely ostatným dedičom. V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť princíp kolácie (započítania do dedičského podielu všetkých aktív, ktoré dedič alebo legatár od testátora za jeho života už dostal)³³. Hoci sa vzťahoval na všetkých dedičov, v praxi sa dotýkal najmä dospelých, oddelených potomkov.

12) zákaz testovania v prospech neusporiadane žijúcich potomkov v prospech ostatných potomkov alebo dedičov: „*Ak niekto zomrie a jeho majetok by mal prejsť na synov a dcéry, a ak takýto syn je hráčom, márnotrátnikom, donášačom alebo by bol smilník, alebo ak by dcéra viedla nepočestný život, ktorý by poškrvňoval rodičov, ... alebo by bola cudzoložnica, potom dedičský podiel im neprípadne, ale ho dostanú iní bratia a sestry, ktorý vedú slušný život, keďže sa títo svojím správaním vylúčili z dedenia. Ak však nie sú takýto počestní bratia a sestry, majú dediť iní pokrvní príbuzní, ktorí vedú čestný život, s právom tieto majetky držať a s rovnakým dedičským právom ako nehodné deti*“³⁴.

²⁹ *Item so iemand grossvätterlich oder vätterliche Erbschaft hette und durch Noth nicht bedrungen und in dem Fahl, das er nicht zur Erledigung seines Kopfs hat müssen dargeben, so er all sein Lebtage derselben Erbschaft gebraucht hette, alsdann gerathen die nemblichen Erbschaften aufs Weib, Kinder und die er zu Erben haben wirdt, nach erblichen Rechte.*

³⁰ ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haereditis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 186, všeobecne k základom meštianskeho dedičského práva LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 530.

³¹ Citované podľa MERTANOVÁ, Š.: *Ius tavernicale*, s. 202, na uvedený prípad tiež upozornil LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 530.

³² *Item so ein Mensch nach seinem Absterben etliche Ding oder Güter den Söhnen oder Töchtern verliese unnd so der Sohn ein Schalck, ein Spieler, ein Brasser, ein Zubringer der Dinge und Väterlichen Güter und ein Hurer were, oder die Tochter ein unehrlich Leben führende, das Lob der Eltern beflecken, solte sich selbs zur Unzucht begeben oder würde zu einer Ehebrecherin, alsdann sollen solcher Theil nicht auf sie, sondern auf die andern Brüder und Schwestern, die ein ehrliches Leben führen, gewendet und durch die That entzogen werden. Wo aber Bruder und Schwestern nicht sindt, sollen andere, gottgeb was für Bluthfreundt, die ein ehrliches Leben führen, mit Recht dieselbigen Güter besizen nach stetem erblichen Rechte.*

³³ Formulácie princípu kolácie v trnavskej mestskej praxi možno nájsť vo viacerých závetoch: „*czere mojej Marie ... do jej částky imputuovat sa budu*“, prípadne konštatovaním o plnom uspokojení („*sind vollkommen befriediget*“), o veciach započítaných do dedičského podielu („*a conto ihres Ebrantheil vorstreckte*“), o umorení dlhov, ktoré vyplatila testátorka („*som jaksto dlch jeho ...wiplatila, do jeho csastky wespolek wratali*“). Kolačný princíp sa realizoval principiálne u mešťanov, živiacich sa vlastnou podnikateľskou činnosťou, mohli by sme povedať, že sa rozvíjal a dokonale sa uplatnil najmä v meštianskej komunite, ktorá podporovala osamostatnenie dospelých synov a dcér a vlastnila hmotné prostriedky nato, aby neodchádzali z domova bez materiálneho základu. Možno ešte pripomenúť, že napriek dokonalému zachovávaní kolácie predsa (najmä niektoré ženy-matky) na uspokojených detí pamätali a prenechávali im aspoň niektoré hnuťelnosti (malý obnos peňazí, osobné veci hodné tzv. pamiatky – označované ako veci „*zum Andenken*“, zvyčajne obrazy, strieborný riad, šaty, vreckové hodinky, šperky. Podľa ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haereditis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 186, pozn. 30.

³⁴ *Item so ein Mensch nach seinem Absterben etliche Ding oder Güter den Söhnen oder Töchtern verliese unnd so der Sohn ein Schalck, ein Spieler, ein Brasser, ein Zubringer der Dinge und Väterlichen Güter und ein Hurer were, oder die Tochter ein unehrlich Leben führende, das Lob der Eltern beflecken, solte sich selbs zur Unzucht begeben oder würde zu einer Ehebrecherin, alsdann sollen solcher Theil nicht auf sie, sondern auf die andern Brüder und Schwestern, die ein ehrliches Leben führen, gewendet und durch die That entzogen werden. Wo aber Bruder und Schwestern nicht sindt, sollen andere, gottgeb was für Bluthfreundt, die ein ehrliches Leben führen, mit Recht dieselbigen Güter besizen nach stetem erblichen Rechte.*

Testátor v závete výslovným prejavom (použitý napríklad výraz „*exhaereditowat*“, „*excontentuwat*“) vyložil zákonné dôvody vydedenia³⁵.

18) zákaz vydedenia potomkov a uzákonenie zásady neopomenuteľných dedičov – legitímnych potomkov: „*Ak má nejaký muž synov, ktorí vedú počestný život, a zarábajú si na chlieb, majetky rodičov požehnané spravujú, pracujú podľa vôle svojich rodičov a znášajú ich bremená a sú poslušní vykonajúc každú prácu na zveľadenie otcovských majetkov a podľa vôle svojich rodičov sa oženia. ... takýchto (synov) nemožno vylúčiť z dedenia otcovských majetkov, ale ich podiel z otcovských majetkov im musí byť v plnosti vydaný.*“³⁶

3) ustanovenie o obvenení (*Morgengabe*) pre manželku a zákaz manželovi testovať ho: „*Každý kto si zoberie ženu za manželku a na znak obvenenia jej dá isté nehnuteľné veci alebo jej ich sľúbi dať, na tieto nehnuteľnosti od toho okamihu nemá žiadne právo, ani ich darovať, zanechať alebo poručiť, ale manželka má dedičské právo ich vlastniť (držať) podľa zákona*“³⁷.

4) slobodná dispozícia (*inter vivos a mortis causa*) manželky so samostatne nadobudnutým majetkom, nadobudnutým napr. dedením: „*Ak má niekto manželku, a táto vlastní od svojich rodičov dedičné statky, má ona plné právo ich darovať, poručiť tak počas života, ako aj pre prípad smrti, ako ona uzná za vhodné*“³⁸.

5) slobodná dispozícia (*inter vivos aj mortis causa*) manželka so samostatne nadobudnutým majetkom: „*Tak*

³⁵ Podľa ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 185.

³⁶ *Item wo iergendein Mensch Sohn hette, die ein ehrliches Leben fuhreten, das Gerücht ihres Lob verwhreten, die Güter der Eltern glücklich regiereten und arbeiteten nach den Willen Ihrer Eltern, ihnen ihre Bürden neigerten und gehorsam befunden werden und theten iegliche Arbeit zur Ermerhrung der vätterlichen Erbgütter mit Schweiss und aus Willen ihrer Eltern sich in den Ehestand begeben. Welches, wo es nach seiner Weise den Nachbarn bekannt ist und bewusst, so können sie nicht vom denn vätterlichen Erbtheil ausgeschlossen werden, sondern man soll ihnen ihr Theil volkömblich von denn vätterlichen Güttern geben, ja, nach der Eltern Absterben solen billich solche Güter auf die frommen Erben gefallen. Doch das diss unversehet erhalten werde, das wo etliche Eltern von ihren Güttern für ihren Seelen Heil testamentarischweise etwas legieren solten.*

³⁷ *Item so einer ein Weib nemme und er zum Zeichen der Morgengab unbewegliche Güter, nemblich, gottgeb was für Erbschafften in Gegenwart frommer Mitbürger seinem Weib gebe, oder zu geben verspreche, von denselbigen soll er hinforter keine Macht haben, zu geben oder zu verlassen oder zu legieren, sondern das Weib soll sie besizen mit stetten erblichen Recht.*

³⁸ *Item so iemand ein Weib hat und sie von ihren Eltern Erbschafften hette, soll sie volkömbliche Macht haben zu geben, zu legieren, beyde bey ihrem Leben, als im Sterben, wem sie will.*

ako má manželka právo na dedičstvo po svojich rodičoch alebo na iné veci s právom testovať o nich, tak má manžel tiež právo na svoje dedičstvo a právo rozhodovať o ňom medzi živými aj pre prípad smrti“³⁹.

11) možnosť testovať spoločne nadobudnutý majetok manželom iba so súhlasom manželky, zároveň určenie zákonného nároku jednej polovice z koakvizície: „*Každý mešťan, ktorý chce testovať o veciach, ktoré nadobudol spolu so svojou manželkou, jeho testament v tejto veci je iba vtedy platný, aj tak urobí v jej prítomnosti a nie proti jej súhlasu. Ak však manželka nebude súhlasiť a vyjadrí svoj odpor, musí byť za prítomnosti hodnoverných osôb vyjadrené, že ho nadobudli skutočne spoločne, potom sa má oddeliť manželke právo a rovnaká polovica zo všetkých statkov, ktoré nadobudli.*“⁴⁰

Dedenie manželov (*successio coniugalis*) sa podriaďovalo v ideálnom modeli vzájomného (tzv. korespektívneho) závetu režimu recipročného dedenia oboch manželov. Druhým predpokladom v manželskom dedičskom práve bola v závetnej praxe akceptácia zákonného nároku na polovicu koakvizície – spoločne nadobudnutého majetku počas manželstva⁴¹.

16) ustanovenie o neplatnosti závetu (výnimku tvoril závet v prospech legátov), ktorý ukracoval veriteľov⁴²: „*Ak niekto v závete ktorým by ukrátil svojich*

³⁹ *Item so ein Manne, gottgeb welches Weibes von seinen Eltern Erbgütter hette, oder andere Ding, welche oder wie die nun sein mögen, ein Testament legiret, soll er dergleichen volle Macht haben dieselbigen zu legieren, zu geben und nach seinen Wolgefallen zu verlassen, beyde beim Leben, als im Sterben.*

⁴⁰ *Item so irgendein Mensch zulezt testiren solte von den Dingen, die er mit dem Weib zugleich versamblet und erworben hat, in Gegenwart des Weibes und ohne ihre Verbot, dasselbige Testament soll für kräftig gehalten werden. Wenn es aber das Weib höret und ein Verbot darauf thut, wofern es nur glaubwürdigen Persohnen bewusst ist, das sie es ehrlich und treulich miteinander erworben haben, alsdann soll mann dem Weib rechtes und gleiches halbes Theil aller Güter durch sie, wie vorgemeldet, erworben, zutheilen dieselbigen für und für zu besitzen.*

⁴¹ Pri nadobúdaní majetku počas manželstva neplatilo pre Uhorsko inde zaužívané pravidlo hlavného nadobudúdateľa – muža, ale fakticky muž nadobúdal tak pre seba aj pre svoju manželku tzv. spolunadobudnutý majetok, každý v jednej polovici. ŠVECOVÁ, A.: *Institutio haeredis ex testamento vo vzťahu k zákonnému dedeniu v uhorskom práve (na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy prvej polovice 19. storočia)*, s. 187, všeobecne pozri tiež LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 531.

⁴² *Item so halt, welcher Mensch ein Testament machte von seinen beweglichen und unbeweglichen Gütern dem Weib, Kindern aufs Bauen der Spytalkirchen, oder befiehlte denen Armen, Almosen, gottgeb wie, oder halt welchen auszutheilen und so er Schuldner haben wirdt, die mit gnugsamer schriftlichen Beweisung über ihren Schulden gefestiget sindt, als nemblich der geschwornen Bürger oder anderer glaubwürdigen und ehrlicher Leute dasselbige Testament soll nichts gelten, das er zum ersten gemacht hat. Es sey dann, das von den*

veriteľov) nariadi manželke a deťom prenechať nehnuteľný a hnutel'ny majetok v prospech stavby nemocnice (špitálu), alebo ho zanechá pre chudobných a pre almužny, a podobným spôsobom ho rozdelí, a ak je sám dlžníkom a jeho dlhy boli riadne zapísané a posilnené svedectvom prisažných svedkov alebo iných ctihodných a dôveryhodných ľudí, takýto závet nemôže platiť, ak by sa splnilo vyššie uvedené, iba ak najprv pomerne zaplatí svoje dlhy zo svojich hnutel'ností, podľa rozhodnutia ctihodných a vážených mužov, (potom) môže (niečo) určiť aj svojim dedičom a tiež chudobným na almužnu⁴³.

17) ustanovenie o neplatnosti závetu spísanom kľamlivým, podvodným spôsobom „Ak cudzinec, buď obchodník alebo akýkoľvek cudzí obyvateľ, zriadi závet, v ktorom by sa podvodne uviedol jeho veľkolepý pohreb po skone, a zo svedectva svedkov by odkázal iba svojim bratom na pohreb 100 zl. v zlate ... keďže by neexistovalo žiadne iné verejné svedectvo, mal sa takýto závet považovať za neplatný“⁴⁴.

nemblichen Gütern, wie es die Verrichtsleute und ehrliche geschworne Bürger dem Recht zugleich gemess und seinen Heil duncken wirdt nach seiner Weise den Schulden bezahlet wirdte und gefraget, ob auch die Erben etwas besizen oder auf Almosen der Armen auszutheilen etwas gegeben soll werden.

⁴³ Item so halt, welcher Mensch ein Testament machete von seinen beweglichen und unbeweglichen Gütern dem Weib, Kindern aufs Bauen der Spytalkirchen, oder befiehlte denen Armen, Almosen, gottgeb wie, oder halt welchen auszutheilen und so er Schuldner haben wirdt, die mit gnugsamer schriftlichen Beweisung über ihren Schulden gefestiget sindt, als nemblich der geschwornen Bürger oder anderer glaubwürdigen und ehrlicher Leute dasselbige Testament soll nichts gelten, das er zum ersten gemacht hat. Es sey dann, das von den nemblichen Gütern, wie es die Verrichtsleute und ehrliche geschworne Bürger dem Recht zugleich gemess und seinen Heil duncken wirdt nach seiner Weise den Schulden bezahlet wirdte und gefraget, ob auch die Erben etwas besizen oder auf Almosen der Armen auszutheilen etwas gegeben soll werden.

⁴⁴ Item so ein Testament gemacht wirdt durch irgendeinen Ausländischen Schuzerben, Khauffmanne oder Einwohner, auf des man ihn aus fürgesezten Betrug aufs allerherrlichste ein Begräbnüss seinen Leihe wegen seines Absterbens erzeigen solle, derhalben nach Erfoderung der Zeugen er in seinen Testament den Brüdern legierte, wo er ihn nun eine Stelle seines Leibs begrebnüss deputiert hat und verliesse 100 Fl. in Gold mit Bemeldung eines Mitburgers, der sich wol gehabt in der Stadt gesessen und spreche, das er bey ihm habe im Einlag 200 oder 300 Fl. im Goldt und bemeldet der gleichen den andern dritten und vierden Mitburger, der ein wohlhabender Manne ist, bey welchen gleicherweise in so grosser oder grösserer Summa, denn vorgesagt ist, sein Geld wehre und der nemblich alles im Testament legierte einer Kirchen, so viel einem Altar so viel, den Witben und Armen so viel, den Brüdern und Priestern so viel und diss nembliche Testament geschehe im Abwesen derselbigen Bürger, bey welchen er fürgegeben, das sein Geld eingelegt were. Endlich aber wenn er nun gestorben, die, welchen er testamentlich legiert hat, zu denselbigen Bürger giengen und begehreten, das sie der

21) možnosť testátora bez zákonného dediča testovať v prospech tretej osoby (opatrovníka) za podmienky recipročne poskytnutého zaopatrenia a všestrannej pomoci až do smrti testátora⁴⁵: „Keď človek, ktorý zostarol a už je nemožný a mal by majetky a dedičstvo, ktoré by pre svoju slabosť uz nemohol spravovať pre seba, a vybral by si čestného muža, na ktorého by sa v starobe a slabosti mohol oprieť ... keď toto zvolená osoba (mešťan) dodržala až do testátorovej smrti a za to mu boli sľúbené testátorom všetky majetky, hnutel'né aj nehnuteľné“.

II. Formálna stránka zriadenia úkonov mortis causa

Všeobecne prijímaný názor uhorskej novovekej právnej vedy vychádzal z vágne formulovaných formálnych zásad rímskeho a kánonického práva, ktoré však navyše súdobí teoretici vôbec komplexne nešpecifikovali, a teda zrejme nemohli zreteľnejšie identifikovať, a tak praktickým dôsledkom, prirodzene, mohlo

Summa des Gelds durch den Testierer, wie vorgesagt, verlasen ein Bezahlung thun solten, sie aber antworteten: Wir kennen den Menschen nicht, wir haben weder sein Geldt gesehen, er hat wol viel mögen testieren, aber es ist niemands, der das Testament verrichte. Denn weil es kein effentlich Zeugniüss hat, soll es für nichts und undüchtig gehalten und gesprochen werden.

⁴⁵ Item so irgendein Mensch, der nun alt worden ist, oder wird sonst mit Schwachheit bedrungen, bewegliche Güter und gute Erbtheil hete, welche er wegen der Schwachheit seines Leibes nich kann lassen bauen oder nicht köndte und er wehlete ihm einen glaubwürdigen Manne, auf welchen er den Stab seines Alters oder Schwachheit legen köndte ind spreche: Lieber Herr, oder Liber Bruder, oder Liber Freundt, siehe, ich bin mit Schwachheit des Alters umgeben, auch Andere Gebrechen haben mich bedrungen, also fern, das ich meinen Erbgütern nicht mehr vorstehen kann und ich will sie von mir nicht vergeben noch verkhauffen, habe mir derhalben in meinem Gemüth fürgenommen, wo es dir gefellt, will ich alles in deine Hände begeben und werden unter deinen Gewalt sein, das du sie mit Bau erhaltest und wirst mir geben, solange ich lebe, was zur Nahrung und Kleidung von Nöthen thut. Auch das ich auch überhaben sey von dir und die dir zugehören, weil ich ein alter Manne bin, aller unbilicher Wort, so mir etwas entziehen und eine Entehrung zumasseten. Diss, wo du thut wirst nach meinem Abschied, will ich und verspreche, das alle meine Güter dein sollen sein, bewegliche und unbewegliche für und an zubesizen. So er verhiessen wirdt er wölle es allzumahl thun und thete ein Bekäntniß in Gegenwart des Richters und der geschwornen Bürger und so er zuletzt ehe den erstürber wegen seines Alters und wegen seiner Schwachheit, übel und unehrlich verhalten wirdt mit Hunger, Durst und Nackheit bedrungen wirdt und protestirte darüber oftmahls und liesse ihn in Gegenwart des Richters und der geschwornen Bürger dessenthalben fordern und wo es also gefunden wirdt, allsdann soll alle Bekantnuss widerrufen werden sampft dem Brieff und der alte Mann soll frey gesprochen werden mit seinen Erbgütern nach seinen Wolgefallen.

byť zvyšovanie počtu neplatných závetov. Formálno-právna stránka sa mohla rovnako odvodzovať iba od miestnych obyčají⁴⁶.

Zák. čl. XXXI/1638 pre meštianske (aj iných stavov) závetu v § 4 odporúčal dodržiavať všeobecne formulované „obvyklé náležitosti“ („*consuetae solemnitates*“). Prax bola skutočne nejednotná, nekonzistentná, čo vplývalo zreteľne na ich nezáväznosť pri posudzovaní platnosti závetu. Dôvodiac uvedeným stavom sa habsburské zákonodarstvo rozhodlo pre čiastkovú normotvorbu. Od 17. storočia možno odvodzovať prvú všeobecne platnú úpravu vo veci formálnych náležitostí úkonov posledného poriadku.⁴⁷ Habsburgovci vo vyťahu k meštianskemu právu ponechali v platnosti uvedenú obyčajovú úpravu, avšak naň nadviazali novými zák. článkami. Príkladne podľa zák. čl. XLVI/1655 mohol v osobitných prípadoch nemajetný šľachtic testovať aj pred magistrátom,⁴⁸ čo sa zrealizovalo v práve šľachty, podľa § 1 uvedeného zák. článku, disponovať aj pred mestskou radou, ak šľachtic vlastnil nehnuteľnosť v meste či vonkajších mestských pozemkoch (v extraviláne), alebo pred inými civilnými osobami formou súkromného závetu. Naďalej boli záväzné formálne náležitosti z moci obyčajového práva o zriaďovaní a platnosti úkonov posledného poriadku, svedkov, o čom svedčí i kompendium uhorského procesného práva od P. Khlosza⁴⁹ i zásadná práca k Tripartitu J. Szegediho⁵⁰, ktoré už reflektovali stav zák. čl. XXVII/1715⁵¹.

⁴⁶ Naposledy ŠVECOVA, A.: *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*. Bratislava: Veda, 2010, s. 59.

⁴⁷ KELEMEN, E.: *Institutiones iuris Hungarici privati*. Liber II., s. 316.

⁴⁸ „*ut testamentariae dispositiones nobilium possessionatorum, de haereditatibus civilibus, non solum coram senatoribus liberarum civitatum aut oppidorum privilegiorum; sed etiam capitularibus et aliis authenticis, vel sufficientibus personis confectae, suum vigorem et robur habeant, §1 Nobiles vero impoessionati vel suspectae nobilitatis nihilque penitus bonorum in comitatibus habentes, extra casum necessitatis, coram magistratu, vel civilibus personis testamenta sua condere obligentur*“, podľa MÁRKUS, D. (ed.): *Magyar Törvénytár 1608–1657 évi törvénygyűjtemek*. Budapest: Franklin-Társulat, 1900, s. 612. Možnosť šľachty disponovať s vecami pred magistrátom upozorňuje na povinnosť sledovať prax mestskej rady, resp. úradu mestského notára príslušného mesta.

⁴⁹ KHLOSZ, P.: *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano Apostolico Hungariae regno usu recepta*, s. 235 n. XII. článok sa týkal priamo závetov (*De Testamentis*).

⁵⁰ SZEGEDI, J.: *Tripartitum iuris Hungarici tyrocinium*, s. 709 n.

⁵¹ Testátori sa uspokojovali s praxou príslušného orgánu, ktorý závet zriaďoval (napríklad hodnoverných miest, kráľovských sudcov, protonotárov, župných notárov) alebo súkromne spísané závetu neformálne kopírovali vzory verejne zriadených závetov. Skladba písanej podoby stredovekých aj novovekých závetov sa vytvárala, modelovala i modifikovala v súčinnosti s testátorom, na druhej strane typizované formuly v protokole a eschatokole, ich poradie viac-menej navrhovali

Zák. čl. XXVII/1715 s podtitulom o závetoch (*de testamentis*) po prvýkrát zákonnou, normatívnou cestou reguloval formálnu stránku právneho úkonu zriadenia súkromných závetov. Všeobecne záväznými formálnymi znakmi sa najneskôr od roku 1715 stali:

- 1) zreteľná identifikácia určených osôb v záвете;
- 2) konkretizácia predmetu dedičstva;
- 3) datovacia formula s časovým (rok, mesiac, deň úkonu) a miestnym dátumom;
- 4) podpisy testátora a svedkov;
- 5) akt testovania: testátor musel zreteľne vyjadriť, že listina alebo jeho výpoveď (*fasia*) obsahuje jeho ostatnú vôľu zriadiť závet, uvedenú skutočnosť priamo dosvedčili svedkovia.
- 6) akt prezentácie: povinnosť prečítať závet v jazyku zrozumiteľnom testátorovi a povinnosť záznamu o úkone prezentácie pred závetnými svedkami;
- 7) akt publikácie: povinnosť publikácie závetu do jedného roka od smrti testátora podľa § 8 zák. čl. XXVII/1715 a zák. čl. CVII/1723⁵².

Pre meštianske právo treba zdôrazniť dispozitívnosť akceptácie⁵³ a realizácie jednotlivých ustanovení zák. čl. XXVII/1715, deklarovanú v § 7 výhradne pre mešťanov slobodných kráľovských miest (aj sledovaných tavernických). Naďalej preto uhorské zákonné právo ponechávalo v platnosti miestne mestské právne obyča-

aj spisovali notári (išlo zvyčajne mestských notárov) alebo nimi poverená osoba (v súvisi s verejnými závetmi). Nepochybne ústredný subjekt zostavovateľa závetu však predstavoval sám testátor a testamentárnu dispozíciu (myslelo sa najmä na obsah a štylizáciu jednotlivých paragrafov vlastnej dispozície) prítomný pisár (pri súkromných závetoch veľmi obvykle v právnom postavení svedka) iba písomne zachytil. Pozri ŠVECOVÁ, A.: Dedičské právo mešťanov v novoveku (východiská a základné schémy testovania na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy). In *Stát a právo v období absolutismu*. Schelle, K. – Vojáček, L. (eds.), Brno: Masarykova universita, 2005, s. 145 n.

⁵² Od novoustanoveného právneho stavu sa odvíjal aj postup mestských úradov v Trnave 19. storočia, keď priamo v poznámke mestského notára magistrát prihladol v záвете lekára Jána Náglu na kogentnú úpravu zmieneneho článku: „*prítomný testament prezentovaný v senáte dňa 15. septembra 1832 v Trnave z úradnej povinnosti bol toho istého dňa intabulovaný podľa znenia zák. čl. 107/1723*“, pozri LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Testament ako prameň poznania uhorského dedičského práva (porovnávací sonda normatívneho stavu a jeho realizácie v testamentoch trnavských mešťanov v rozmedzí rokov 1800–1870). In *Stát a právo v letech 1848–1918 ve středoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1.–2. června 2006*, Schelle, K. – Vojáček, L. (eds.), Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva: Bratislava, 2007, s. 156.

⁵³ „*Respectu demum liberarum et regiarum civitatum (quae in reliquo, penes suum hactenus habitum usum manere possunt)*.“ Pozri KHLOSZ, P.: *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano Apostolico Hungariae regno usu recepta*. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1761, s. 237.

je.⁵⁴ Alternatívnosť úpravy v praxi znamenala, že sa za platné považovali nielen závetu rešpektujúce zákonné normy zák. čl. XXVII/1715, ale aj závetu zriadené podľa staršej miestnej obyčaje alebo štatútu.⁵⁵

Po prijatí uvedeného zák. článku sa skutočne v nasledujúcich desaťročiach, ako uvádzali dobové právne príručky a teoreticko-právne práce, pregnantnejšie a predovšetkým právne zjednocujúco pristupovalo k zriaďovaniu jednotlivých druhov šľachtických závetov a od neho odvodzujúcich ďalších úkonov poslednej vôle.

V uvedenom zák. článku sa podporila zákonnosť zriadenia úkonov posledného poriadku aj bez verejnotárskeho úradu, nie však tajne a bez účasti svedkov, i preto sa rozvinuli v sledovanom vývoji predovšetkým súkromné závetu a kodicily.⁵⁶ Zák. čl. XIV/1840⁵⁷ § 1, ktorým sa zriadil meštiansky holografný závet bez svedkov pre nepriviligované vrstvy, doplnil v skúmanom období zákonnú reglamentáciu dedičského práva.⁵⁸

Voči meštianskym novovekým závetom sa kontinuálne uplatňovalo ustanovenie Tripartita III. časti čl. 13: „*svedectvá vykonané medzi nimi* (mešťanmi a šľachticmi, zdržiavajúcimi alebo bývajúcimi v meste) *alebo vo veci akýchkoľvek hnuteľností a nehnuteľností ležiacich*

⁵⁴ „*Respectu demum liberarum et regiarum civitatum (quae in relinquo, penes suum hactenus habitum usum manere possunt)*.“ podľa MÁRKUS, D. (ed.): *Magyar Törvénytár 1657–1740*. Budapest: Franklin-Társulat, 1900, s. 458. „*id necessarium esse statuitur: ut testatori, testamentum praelegatur, et is coram testibus viva voce esserat: eam ultimam esse voluntatem suam.*“ Zaužívanou formulou sa stalo vyjadrenie: „*hinc est ultimam suam voluntatem*“, „*a toto jest moja ostatna wola*“, ktorú nevynechal žiaden poručník v skúmanom období neskorého novoveku. In KHLOSZ, P.: *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano Apostolico Hungariae regno usu recepta*, s. 237.

⁵⁵ SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*, Tomus II., s. 116.

⁵⁶ Zák. čl. XXVII/1715 § 1: „*testamenta a testatore, ... etiam extra loca authentica, iudices regni ordinarii, magistrisque protonotarii condita, ... legitimum sortiatur vigorem*“.

⁵⁷ Zák. čl. XIV/1840 obsahovo označený ako novela zák. čl. XXVII/1715 sa stručne vyjadril: „*Ustanovenie § 7 zák. čl. XXVII/1715, podľa ktorého meštianske závetu majú príslušní svedkovia prečítať pred testátorom, sa mení tak že, § 1 tí mešťania, ktorí svoj závet podpísali a napísali vlastnou rukou, nie sú povinní ho dať prečítať pred svedkom; § 2 inak nech je slobodným kráľovským mestám zachovaná existujúca obyčajová prax vo veciach osvedčovania závetov.*“ Zák. čl. XIV nadviazal na zák. čl. IX/1836, ktorý umožnil disponovať poddanému celý svoj nadobudutý majetok, hnuteľný aj nehnuteľný bez obmedzení, a taktiež výrazne oslabujúci zemepánovo právo na odumrť. Pozri MÁRKUS, D. (ed.): *Magyar Magyar Törvénytár. 1836–1868 évi Törvénczikkék*, Millenium emlékkiadás, Budapest: Franklin Társulat, 1896, s. 95, 109.

⁵⁸ Luby nesprávne preložil meštianske závetu označiac ich za poddanské, LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 531.

v meste, nech naďalej platia“.⁵⁹ Uvedené ustanovenie mestská prax⁶⁰ pre zriadenie závetu realizovala vo fasisi⁶¹ testátora

- 1) pred samotným richtárom alebo pred ním poverenými dvoma svedkami (zväčša členmi veľkej mestskej rady – senátu)⁶² a notárom/jeho zástupcom – formou **verejného závetu** alebo
- 2) alebo v súkromí pred svedkami (obvykle 1–5) určenými miestnou obyčajou – formou **súkromného závetu**.⁶³

V skratke možno potvrdiť tiež prax zriaďovania privilegovaných závetov⁶⁴, spoločných závetov (preferovaných medzi manželmi), kodicilov (doplnkov) a tiež menej zastúpených dedičských zmlúv a darovaní *mortis causa*. Uvedené druhy úkonov *mortis causa* preberali všetky formálne znaky a náležitosti závetov (buď verejného alebo súkromného) prípadne museli splniť modifikované požiadavky pre daný druh (napr. obmedzenosť testovacej slobody, počet svedkov, opomenutie povinnosti parafovania testátorom)⁶⁵.

Pre šľachtické závetu vo veci mestských majetkov sa dispozitívne testovalo aj pred spomínanými mestskými orgánmi. Pre nemajetných šľachticov (*suspecta nobilitatis*) platila úprava mestského práva mesta, v ktorom žili alebo sa v čase testovania zdržiavali.⁶⁶ Mešťania mali ešte v čase prvých decénií 19. storočia povinnosť zriaďovať verejné závetu postupom a podľa obligatórnych náležitostí určených pre šľachtické závetu, ako sa o tom zmienil P. Szlemenics, za predpo-

⁵⁹ SZLEMENICS, P.: *Ibidem*, s. 116.

⁶⁰ Pod ňou sa myslela prax niektorých typov miest: slobodných kráľovských a privilegovaných, napríklad banských.

⁶¹ Slávnostnej výpovedi s právnym obsahom pred obvykle mestskou radou alebo jej zástupcami.

⁶² Túto prax možno zdokumentovať už praxou stredovekej Bratislavy, posledy pozri MAJOROSSY, J. – SZENDE, K. (eds.): *Das Pressburger Protocollum testamentorum 1410 (1427)–1529*, s. 11, taktiež v Trnave v 16. storočí, pozri ŠVECOVÁ, A.: Najstaršia úprava dedičského práva na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy do konca 16. storočia. In *Dny práva - 2009 [elektronický dokument] = Days of law: 3. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy university*. Sehnálek, D. [et al.] (eds.). Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2727–2756.

⁶³ KÖVY, A.: *Summarium elementorum iurisprudentiae Hungaricae*, s. 99; JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes*. Band II., s. 112, SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*, Tomus II., s. 116.

⁶⁴ K tomu pozri ŠVECOVÁ, A.: *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*, s. 86, LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 526.

⁶⁵ Pozri napríklad KÖVY, A.: *Summarium elementorum iurisprudentiae Hungaricae*, s. 101; LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 522, 526.

⁶⁶ JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes*. Band II., s. 114.

kladu, že miestna obyčaj mohla samotný testamentárny úkon modifikovať podľa miestnej úpravy.⁶⁷

V Szlemenicsovom komentári o uhorskom súkromnom práve sa uvádzali dlhodobo platné formálne náležitosti (tzv. *solemnitates externae*), aby

- 1) mená testátora aj ostatných v závete uvádzaných osôb (svedkov) boli čo najpresnejšie uvádzané;
- 2) určiť jasne objekt testovania;
- 3) písomný závet neobsahoval vo vzťahu k objektu testovania žiadne prepisy, vyškrabovanie alebo iné opravy v písme;
- 4) závet obsahol plnú datovaciu formulu – miesto a čas vydania a tiež podpisy príslušných subjektov (svedkov a testátora);
- 5) závet, ktorý bol spísaný pre testátora v neznámom jazyku, mu bol vysvetlený v zrozumiteľnom jazyku;
- 6) publikácia závetu po smrti testátora najneskôr do jedného roka.⁶⁸

Solemnitates internae seu instrinsecae,⁶⁹ predstavovali:

- a) spôsobilosť zriadiť závet – *activitas testandi* (testamentárna alebo dispozičná sloboda)⁷⁰ predpokladala dosiahnutie aspoň 12. rok veku,⁷¹ zdravú

⁶⁷ SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*, Tomus II., s. 116.

⁶⁸ 1) *ut nomina et distinctivi characteres testatoris et omnium tum eorum, quos dispositio concernit, cum illorum, coram quibus negotium peractum fuit, distincte exprimentur*; 2) *ut objectum testamenti sufficienter, clareque designetur*; 3) *ut a vocabulis rei substantiam tangentibus absit omnis rasio, cancellatio, littura, correctio vel innovatio*; 4) *ut tempus locusque editi testamenti exprimentur, requisitaeque subscriptiones accedant*. 5) *ut testamentum, si lingua testatori ignota conscriptum sit, eidem lingua vernacula plene declaretur*. 6) *ut testamentum post mortem testatoris, sensu 2 tt. 12 § 2, ad summum intra revolutionem unius anni, publicetur, atque cum iis, quorum interest, communicetur*“, podľa SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*. Tomus II., s. 113.

⁶⁹ HUSZTY, S.: *Iurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum*. Liber secundus, s. 161.

⁷⁰ Priznávala sa prinajmenšom zákonne v dekréte Zlatej buly z roku 1222 a v zásade bola akceptovaná i v nasledujúcich storočiach.

⁷¹ Ešte v 1. polovici 18. storočia podľa Trip. I/111 § 4 sa vyžadovalo dosiahnutie 14. roku u mužov: „*nempe masculi 14tum, foeminae duodecimum annum completum*“, podľa SZEGEDI, J.: *Tripartitum iuris Hungarici tyrocinium*, s. 709. K tomu pozri tiež Trip. I/111 § 3, ktorý novoustanovoval zákonný vek (*eatas legitima*): „*je však prípustné, aby sa podľa starších obyčají kráľovstva určoval zákonný vek pre mužov 14. rokom a ženám 12. rokom veku*“, podľa MÁRKUS, D. (ed.): *Corpus iuris Hungarici. Editio millennaria memorabilis. Opus Tripartitum Stephani de Werböcz*. Lipsiae: Sumptibus Duncker & Humbolt, 1902, s. 194

mysle' (*sana mente* formula obsiahnutá už v prvých stredovekých uhorských závetoch⁷²);

- b) spôsobilosť dediť (nedisponovali ňou mŕtva ruka, mnísi, cudzinci, pokiaľ nenadobudli výnimku kráľovským privilegiom);
- c) pravá, vážna a slobodná vôľa; inak bol závet vadný v uvedených vnútorných náležitostiach vôle, získanej podvodom, omylom alebo donútením;
- d) pozostalosť prináležiaca v zásade do voľnej dispozičnej slobody testátora;⁷³
- e) účasť svedkov, predpísaných pre jednotlivé druhy závetov, pričom daný znak sa postupne kreoval pod vplyvom obyčajového, kánonického práva aj zákonného práva;
- f) ustanovenie dediča (*institutio haeredis*), čo, ako sme už uviedli, platilo len do prijatia zák. čl. XXVII/1715.⁷⁴

V mestách sa zachovala ako najfrekvencovanejšia forma závetov – verejné záveti, ktoré sa zriaďovali za súčinnosti a v spolupráci s magistrátom, a o uvedenom závetnom akte referovali vyslaní svedkovia magistrátu vo forme správy do mestského protokolu. Následne sa originál závetu deponoval v mestskom archíve do času jeho publikácie. V súkromných závetoch sa obdobne ako u šľachtických závetov pridržala prax mešťanov domáceho právneho úzu⁷⁵. Pri závetoch sa obdobne obligatórne vyžadovalo podľa § 7 zák. čl. XXVII/1715 prečítanie celého textu závetu⁷⁶ a vyznanie poručiteľovej vôle (*eam ultimam esse voluntatem suam*), z čoho sa odvodil názor, že mešťan nemohol zriadiť závet vo forme zatvorených listín (*litterarum*

⁷² Oznámenie právne relevantnej skutočnosti, že testátor i napriek svojej chorobe, telesnej slabosti, starobe bol pri plnom vedomí a duševne zdravý, sa vyjadriло napríklad: „*in lecto iaceret egritudinis et diem extremum sibi sensisset imminere compos tamen sue mentis*“, SEDLÁK, V. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, Tomus I., Bratislava: Sumptibus academiae scientiarum Slovacae, 1980, s. 255.

⁷³ Feudálne právo klasifikovalo pre jednotlivé druhy majetku dispozičnú slobodu *per absolutum*, pozri Tripartitum I/57, v ktorom sa umožnila relatívne slobodná dispozícia iba so samostatne nadobudnutým majetkom.

⁷⁴ KELEMEN, E.: *Institutiones iuris Hungarici privati*. Liber II., s. 320–321; SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*. Tomus I., s. 107 n.; LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 523.

⁷⁵ Prax doložená ešte v 2. polovici 19. storočia v Trnave, pozri ŠVECOVÁ, A.: *Formálno-právne náležitosti uhorských závetov druhej polovice 19. storočia (na podklade záväzných právnych noriem i právnej praxe)*, s. 132.

⁷⁶ „*id necessarium esse statuitur: ut testatori, testamentum praelegatur, et is coram testibus viva voce esserat: eam ultimam esse voluntatem suam*.“ Zaužívanou, neopomenuteľnou formulou sa stalo vyjadrenie: „*hinc est ultimam suam voluntatem*“, „*a toto jest moja ostatna wola*“, in KHLOSZ, P.: *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano Apostolico Hungariae regno usu recepta*, s. 237.

clausarum).⁷⁷ Ako však správne podotkol Jung, právo ponechalo v platnosti aj závetý zriadené v zatvorenej forme, pokiaľ tamojšia prax mesta už skôr uznávala uvedený druh.⁷⁸ Súkromné závetý ostatných miest sa v zásade zriaďovali naďalej podľa miestnej obyčaje.⁷⁹

Summary

The text is focused on some important features of the Hungarian testament practice and of the law of succession on the example of Tárnok-towns. The determination of succession was considered being a severe

⁷⁷ „*Cives clausum testamentum condere non possent*“, k čomu sa pripojil fakt, že sa tak dialo zrejme v prvej polovici 18. ale bezpečne nie v 19. storočí, keď prax slobodných kráľovských miest ho užívala ako veľmi obvyklý druh závetu. Pozri bližšie KELEMEN, E.: *Institutiones iuris Hungarici privati*. Liber II., s. 329.

⁷⁸ K charakteru uvedeného diplomatického druhu listín pozri taktiež JUNG, J.: *Darstellung des ungarischen Privatrechtes*. Band II., s. 113.

⁷⁹ „*in relinquo autem civitatibus concedit, ut penes suum antea habitum usum manere possint*“, podľa SZLEMENICS, P.: *Elementa iuris Hungarici iudicarii civilis*, Tomus II., s. 113, 116.

payment of the decedent's estate till the enactment of the law under Article XXVII/1715. The aim of *ad pias causas* (pious bequests), a material remuneration package for charitable purposes was finally of use. The terms associated with the universal succession were reflected in Hungarian cities in the form of wills or heirs of a universal object. The first group of heirs is mostly identified with the descendants and the surviving spouse, the second group with ascendants (parents), from which the collaterals (relatives and siblings) derive their title by inheritance. The Article XXVII/1715 regulated formal testaments: precise and clear identification of persons as well as designation of decedent's estate. Written corrective instruction (naturally found) and illegible handwriting were undesirable. Both place and date of creation were mandatory as well as signature of witnesses, notary or testator (autographic cross signature was sometimes sufficient). Testament had to be drawn up in a language that the testator can understand or at least in such a language that the testator can understand what is the content of the testament. The severance payment obligation was fully met, if the will was published within one year after the death of the testator (the publication was made in the presence of particular persons and representatives of the municipality).